

Gvozdenodopsko naselje u Petnici

Autori su iscrpnom analizom raspoloživih podataka prikupljenih tokom deseto-godišnjeg iskopavanja lokaliteta u Petnici pokušali da sintetišu arheološku sliku o ovdašnjem naselju iz starijeg gvozdenog doba. Kako su dokumentovana građa i pokretni nalazi fragmentarni (naselje je recentnim poljoprivrednim radovima skoro u potpunosti uništeno), neophodno je bilo sistematizovati podatke o materijalnoj kulturi. Analizirana je stratigrafska slika, ostaci arhitekture, kao i artefakta – keramički nalazi, kameno, kremeno i koštano oruđe.

Utvrđeno je da se do sada raspolaže dokumentima o dve manje stambene jedinice – kuće, približne dužine od oko 6 m, građene sa solidnim temeljima od kamena. Karakter pokretnih nalaza upućuje na pripadnost tzv. Bosutskoj kulturi karakterističnoj za oblast Posavine i srpskog Podunavlja u vremenu početka starijeg gvozdenog doba (8-7. vek pre nove ere).

Uvod

Sistematska arheološka iskopavanja Petnice, započeta još 1980. godine, pokazala su višeslojni karakter ovog lokaliteta. U periodu od 1980. do 1991. (sa izuzetkom 1987. i 1990. godine), iskopavanjem su utvrđena tri kulturna horizonta stanovanja: neolitski, eneolitski i starijegvozdenodopski – halštatski. Najmlađi, halštatski stambeni horizont u Petnici predstavlja poslednju fazu naseljavanja prostora kojeg lokalitet obuhvata i nalazi se na oko 30–40 cm relativne dubine od aktuelne površine. Za razliku od dva prethodna perioda, podaci i nalazi dobijeni iskopavanjem halštatskog sloja nisu u potpunosti arheološki analizirani i sintetizovani. Stoga, osnovni cilj ovog rada i jeste analiza horizonta gvozdenodopske Petnice. Izučavanjem ostataka arhitektonskih oblika, kao i distribucije keramike, kremenih i koštanih nalaza, pokušano je da se odrede osnovne karakteristike ovog naselja i života u njemu.

Irena Dimov (1979), Niš, Triglavska 5/4, učenica 3. razreda srednje škole „S. Mladenović - Mika” u Nišu

Milica Ječmenica (1980), Bajina Bašta, Braće Čučković 26, učenica 2. razreda srednje škole „R. Pavićević” u B. Bašti

Materijal i metode

Kao osnova za istraživanje poslužila je originalna petnička dokumentacija i artefakta. Dokumentacija obuhvata dnevnik iskopavanja u sezona 1981-1991, nivelirski dnevnik, IB i L-kartone, kao i tehničke skice osnova sondi i profila.

Zasebno od stratigrafske analize, pronađeni artefakti su detaljno obrađeni. Za potrebe analitičkog rada korišćena je baza podataka o keramičkim artefaktima koju je oformio tim arheologa Istraživačke stanice Petnica, odgovarajući IB-kartoni, a po potrebi neposredno je proučavan i sam materijal. Zbog provere spornih podataka vršena je i uporedna analiza sa karakterističnim halštatskim materijalom odgovarajuće bosutske kulture (eponimno naselje Gradina na Bosutu, zatim Kalakača, Gomolava itd.). Materijal, a naročito keramika, sortiran je prema svojoj funkciji, pri čemu su korišćene metode proistekle iz ranijih analitičkih radova o praiistorijskim keramičkim serijama (Rice 1987; Petrović i Tošić 1991).

Opis istraživanja

Čitanjem dnevnika iskopavanja i pregledom dokumentacije odredili smo prostiranje halštatskog naselja. Utvrdili smo da halštatski kulturni sloj karakteriše crna, masna, manje-više rastresita humusna zemlja, što nam je pomoglo pri utvrđivanju kulturne pripadnosti otkopnih (tehničkih) slojeva. U slučaju da nismo mogli utvrditi slojeve na osnovu dnevnika, pregledavali smo IB-kartone i artefakte.

Prilikom pregleda materijala, uporednom analizom tražene su analogije sa drugim starijegvozenodopskim naseljima Podunavlja i centralnog Balkana: Gomolava, Bosut, Kalakača, Karaburma, Dorćol, Drmno, Selište i dr. (Jevtić 1983; Todorović 1977; Jovanović 1988; Medović 1988).

Od jedanaest otkopnih sondi, najmlađi, halštatski horizont, konstatovan je i iskopavan u svim, sem u sondama 7 i 8. Prilikom daljih istraživanja odbacili smo sonde 9 i 11. Sondu 9 bilo je nemoguće obraditi na osnovu dokumentacije, zbog jako izraženog mešanja kulturnih slojeva. Naime, ova sonda se nalazi na strmini terasaste padine koja se obrušava na rečiču Banju, pa je erozija jako izražena, usled čega je došlo do intenzivnog mešanja kulturnih slojeva (Stanković 1994). I sonda 11 je bila izložena eroziji, s tim što je u ovom slučaju ona bila mnogo veća, te je halštatski kulturni sloj praktično spran. Ostaci pokretnog materijala i fragmenta lepa ovog perioda mogli su se naći u površinskom sloju, ali je oranjem došlo do pomeranja i mešanja i tog materijala, tako da je za naše potrebe ova sonda bila praktično neupotrebljiva.

Na osnovu dobijenih podataka iz prethodnih sondi i na osnovu analize skica određenih otkopnih slojeva izradili smo sveobuhvatnu skicu prostiranja arhitektonskih ostataka, tj. lepa i kamenih zona. Distribucija lepa i kamenih zona pomogla nam je kasnije izdvajanjem određenih celina u otkopanom delu gvozdenodopskog naselju Petnici. U narednoj fazi rada obrađen je pokretni arheološki materijal. Analizirani artefakti svrstani su u dve grupe: *keramičke* i *kamenelkremene* nalaze. Zbog nemogućnosti da se analizira serija osteofaune iz ovog horizonta (nepotpuni ili nesigurni podaci analize H. Grinfilda), nije analizirana treća grupa podataka – *koštani* nalazi.

Analiza keramike

U analizu keramike uvršćen je 971 fragment iz sondi 1, 2, 3, 4, 5, i 6. Serija iz sonde 10 nije obrađena u bazi podataka, pa je prilikom funkcionalne analize nismo uzeli u obzir. Prilikom analize korišćena je podela posuda na kategorije koju smo preuzeli od Prudens Rajs (Rice 1987).

1. posude za obradu namirnica
2. posude za konzumaciju
3. posude za transport
4. posude za skladištenje*.

Posmatrane osobine nalaza rangirali smo u tri kategorije koje smo izdvojili kao najvažnije:

1. klasa
2. faktura
3. obrada površine.

U stvari, opšti atributi svih keramičkih artefakata čine klase koje su izrazito zastupljene i posebno su obrađene, pri čemu su u njihovu analizu uključene i neke druge kategorije, npr. formalne:

1. forma oboda
2. forma vrata
3. forma trbuha
4. forma dna
5. forma i tip drške
6. debljina zida, itd.

Kako bi bilo prilično komplikovano prikazati u ovom radu čitav analitički postupak koji je generisao klase posuda u pogledu njihove funkcije i forme, ograničili smo se na atribute koji su verovatno i najznačajniji. Oni su u ovom odeljku sumarno prikazani, te su formirane klase atributa kojima smo se rukovodile prilikom izrade ovog rada.

* Nije izvršena analiza petog tipa – posude sa specifičnim namenama. To bi u ovom slučaju obuhvatalo veoma opširnu analizu, pored ostalog i načina ukrašavanja. Da na ovaj način ne bismo odbacili neke značajne elemente, uzeti su u obzir neki zanimljiviji i specifičniji od njih.

Klase posuda

Ova podela označava funkcionalnu kategoriju pojedinačnog nalaza u smislu određivanja i najopštije forme keramičkog nalaza:

1. pitos	7. urna
2. lonac	8. đevdir (cediljka)
3. zdela	9. šolja
4. amfora	10. riton
5. tanjir	11. fišbota
6. pehar	12. sač

Faktura

Faktura označava kvalitet materijala od koga je posuda napravljena:

1. fina (posuda je napravljena od potpuno prečišćene zemlje – gline i nema nikakvih primesa – peska ili kamenčića)
2. srednja sa primesama silikatnog peska – faktura koja u sebi od primesa ima samo sitne komadiće kvarca, tako da su sitni komadići peska obično presijavaju kao male sitne ljuspice
3. gruba - neprečišćavana glina koja sadrži brojne primese kamenčića, pleve i drugih materija.

Obrada površine

Ova kategorija označava tehniku obrade površine suda:

1. bez posebne obrade
2. glačanje
3. poliranje

Kremeni nalazi

Seriya kremenih nalaza sadrži ukupno 531 artefakt. Kremeni nalazi takođe su obrađeni statistički, pri čemu smo izdvojili sledeće analitičke kategorije (preuzete iz analitičkog sistema Mr D. Mihailovića):

1. jezgro
2. rejuvenaciono sečivo ili odbitak
3. neretuširano sečivo ili odbitak
4. krupni otpadak
5. retuširano oružje
6. produkt sekundarne modifikacije
7. opiljak (manji od 1.5 centimetara)

Završna faza rada na projektu obuhvatila je detaljnu analizu distribucije ostataka arhitektonskih objekata i pokretnog materijala na petničkom

lokalitetu. Ucrtavanjem koncentracije artefakata u već načinjenu skicu za ostatke građevina mogli smo pretpostaviti, pa i približno odrediti, ne samo prostorne, već i funkcionalne celine.

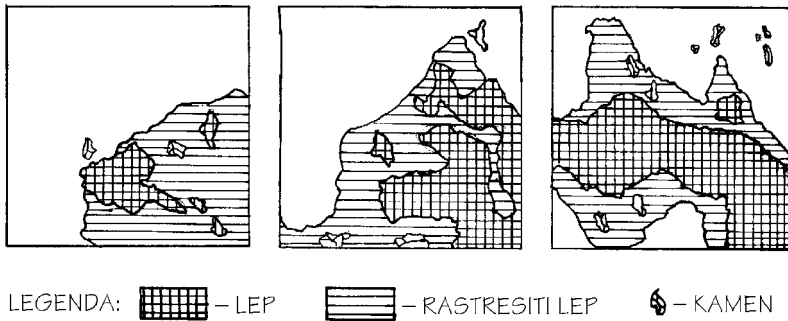
Rezultati

Analizom dokumentacije utvrđena je debljina halštatskog kulturnog sloja, kao i njegovo prostiranje. Pored toga, izdvojeni su i neki arhitektonski oblici. Prvi rezultat do koga smo došli je konstatovana je osnova halštatskog lepa u sondama 1 i 2 (samo po ivicama), 3, 4, 5, 6 i 10, kao i zona kamena u sondama 1, 3, 4, 6 i 10. Treba dodati da nam je izrada plana na osnovu ovih podataka omogućila da približno izdvojimo dve arhitektonske celine na otkopanom području (sl. 1). Radi se najverovatnije o dve susedne kuće približno pravilne pravougaone osnove. Obzirom na činjenicu da su iskopavanjem u sondama 3, 4 i 6 konstatovane samo delimično, moguće je dati procenu njihove dužine – oko 6 m. Građene su fundiranjem krupnog kamena, čime je ojačan temeljni rov, a teren je prethodno iznivelisan nešto sitnijim kamenom. Osnove su zatim premazane slojem razmućene fino prečišćene zemlje, debljine od oko 10 cm, čime je stvoren tzv. podni lep. Ostaci vertikalnih zidova *in situ* nisu konstatovani, ali je prema sporadičnim nalazima fragmenata zidnog lepa jasno da oni nisu bili kvalitetno građeni. O izgledu krovne konstrukcije ne može se ništa reći.

Funkcionalna analiza posuda od keramike, kombinovana sa analizom distribucije, dala je korisne rezultate. U sondi 1 najčešće se javljaju posude za obradu namirnica i konzumaciju sa po 35.7% učešća. Najmanje su prisutne posude za skladištenje – one su zastupljene sa 12.3 %. Vrlo je značajno istaći da u Sondi 2 skoro da i nema keramičkih nalaza, a iskopana su samo dva kremenata artefakta.

Zanimljiva situacija je bila u Sondi 6. Tu je konstatovan najveći broj pitosa (8), amfora (27), kao i velikih i masivnih lonaca, što ukazuje na dominaciju kategorije posuda za skladištenje, iako je njihova zastupljenost procentualno manja u odnosu na prethodno navedenu grupu posuda za konzumiranje namirnica. Interesantno je pomenuti i fragmentovan, ali dosta očuvan riton koji je nađen u jugoistočnom delu sonde.

Zdele dominiraju kao klasa sa preko 70 % produkcije keramike. Za njima slede lonci i amfore, a zastupljenost drugih klasa je mnogo manja. Preovlađuje srednja i fina faktura koja može, ali i ne mora biti prečišćena. Najraširenija tehnika obrade površine je glačanje, ali se ne može zanemariti ni broj posuda koje nisu posebno obrađivane. Kremenih nalaza imamo u svim sondama s tim što je njihov broj u Sondi 2 zanemarljiv (samo dva artefakta).

Slika 1.
Osnova
starijegvozdenodopske
kuće naselja u Petnici.

Figure 1.
Horizontal plan of
the Early Iron Age
houses at Petnica site.

Koncentracija alatki je prilično ravnomerna sem odstupanja u Sondi 1, gde je mnogo veća koncentracija – 214 nalaza. Preovlađuju neretuširana sečiva – 60%, a od retuširanih najviše ima onih koji pripadaju tipu strugača – 30%. Ovo potvrđuje činjenicu da je prostor Sonde 1 predstavljao „dvorište Kuće 2, koja se nalazila zapadno i neposredno pored Kuće 1. Srazmerno velika zastupljenost tipski ujednačenih kremenih alatki (strugača) ukazuje i na visoku specijalizaciju radnih aktivnosti žitelja ovog sela, upućenu na preradu kože.

Metalni predmeti su veoma retki. Javljaju se u sondama 1, 3 i 6, a naglašavamo nalaz tri bronzana nožića od kojih je jedan tzv. iglastog oblika, a druga dva poseduju perforaciju za usađivanje.

Od ostalih nalaza treba spomenuti pršljenke (tegove za razboj?) koji su nađeni u Sondi 4, kao i raznovrsne, uglavnom polirane koštane alatke. Treba pomenuti i nalaze dva ručna žrvnja – jedan iz Sonde 6, a drugi iz Sonde 10.

Diskusija i zaključak

Analizom pojave i pravca pružanja lepa i kamenih zona kao i distribucije pokretnih nalaza izdvojili smo dve celine kao najmanje dva zasebna objekta. Prva celina nalazi se zapadnije, u zaravnjenom delu lokaliteta, dok bi druga obuhvatala istočni deo (sl. 1). Ove celine verovatno se pružaju u istom pravcu – severozapad-jugoistok, mada o drugoj ne možemo govoriti sa sigurnošću, jer je otkopan tek mali deo.

Na osnovu koncentracije određenih klasa keramičkih posuda i njihovih nalaza u izdvojenim zonama, smatramo da je sasvim realno govoriti o stambenom prostoru. O postojanju ukupno dve kuće govori u prilog činjenica da u Sondi 2 nema praktično nikakvih nalaza, pa smo nju označili kao međuprostor između kuća. Međutim, postojanje jedinstvene arhitektonске celine u zapadnom delu delu lokaliteta, takođe može biti dovedeno u pitanje. Činjenica koja bi potkrepila pretpostavku o postojanju dve kuće u

ovom delu jeste pružanje zona koncentracije krupnog kamenja, koje suviše duboko zalaze u prostor gde bi trebalo da se nalazi podni lep.

Iskopavanjima koja su vršena na Gomolavi i Gradini na Bosutu utvrđeno je nekoliko važnijih činjenica. Kuće su pravougaonog oblika, približno istih dimenzija (oko 4 × 5 metara), slično orijentisane (istok-zapad), sa definisanim međuprostorom. Međutim, specifičnost Petnice kao naselja (koja se uočava u visoko specijalizovanoj ekonomiji), mogla bi se uočiti i na osnovu načina gradnje. Zato, pojam *kuća* (u smislu objekta za stanovanje) na ovom naselju moramo posmatrati sa rezervom. Mnogo je značajnije pomenuti pretpostavke i zaključke do kojih smo došli prilikom funkcionalne analize posuda i alata, kao i njihove distribucije. Na osnovu dobijenih rezultata može se pretpostaviti da se u južnom delu Kuće 1 nalazila zona za obradu namirnica i njihovu konzumaciju. Našu pretpostavku potkrepljuje činjenica da je u ovom delu nađen veći broj kremenih sečiva, kao i dva metalna nožića. Sledeći argument predstavlja i već pomenuta koncentracija keramičkog posuđa za obradu i konzumaciju: lonaca, šerpi, zdela, činija i tanjira. U ovom smislu vrlo je značajno istaći nalaz i fragmentovanog, ali dobro očuvanog ritona – karakteristične „trpezarijske posude naselja starijeg gvozdenog doba (Medović 1978).

S druge strane, distribucija pokretnih nalaza u prostoru Kuće 2 upućuje na zaključak da ona najverovatnije predstavlja ekonomsku zgradu u okviru istog domaćinstva.

Svi podaci koji su u ovom radu izneti govore nam da je domaćinstvo gvozdenodopskog petničkog naselja predstavljalo jednu organizovanu celinu. Na osnovu istraživanja može se govoriti o postojanju određenih funkcionalnih zona u okviru kuće, ali tek sa daljim istraživanjima, moći će se pouzdanije govoriti o ovom problemu.

Literatura

- [1] Jeftić, M. 1973. *Keramika naselja starijeg gvozdenog doba na centralno-balkanskom području*. Beograd: Centar za arheološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- [2] Jovanović, B. i Jovanović, M. 1988. *Gomolava-naselje mladjeg gvozdenog doba*. Beograd / Novi Sad: Vojvodanski muzej / Savez Arheoloških društava Jugoslavije.
- [3] Medović, P. 1978. *Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju*. Beograd: Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture SAP Vojvodine i Savez Arheoloških društava Jugoslavije.
- [4] Milanović, N. 1993. Upporedna analiza ekonomije eneolitskog i gvozdenodopskog horizonta naselja u Petnici. *Petničke sveske*, 33/III: 9-12.
- [5] Petrović, A. i Tošić, J. 1991. Funkcionalna analiza keramičkih posuda. *Petničke sveske*, 23: 2-3.

- [6] Rice, P.M. 1987. *Pottery analysis*. Chicago: The University of Chicago.
- [7] Stanković, J. 1994. Nekropola kasnorimskog horizonta u Petnici. *Petničke sveske*, 38/III: 42-56.
- [8] Starović. A. 1992. Petnica i neolit Gornje Kolubare. Nepublikovani diplomski rad. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- [9] Tasić, N. 1974. Starije gvozdeno doba. U: *Praistorija Vojvodine* (ur. B. Brukner, N. Tasić i B. Jovanović). Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine, str. 257-73.
- [10] Vasić, R. 1987. Bosutska grupa. U: *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, tom 5 (ur. A. Benac). Sarajevo: Svjetlost

---

Irena Dimov and Milica Ječmenica

Iron-Age Settlement in Petnica

Through detailed data analysis authors tried to synthesize an archaeological explanation of the Iron Age settlement at the Petnica site. Concerning the fact that all available data and artifacts (collected during ten-years-excavations seasons) are fragmentary, it was necessary to systematize the evidence of material culture. Stratigraphic sequence, architectural remains, as well as ceramic, stone and bone artifacts have been analyzed.

The existence of at least two architectural units was confirmed. One of them presents a house, as long as 6 m, constructed using a very stable stone pavement. The other one belongs to that house, presenting an economic building within a household. The characteristics of the artifacts indicate that the settlement at Petnica belonged to the *Bosut culture*, which was established in Serbia, in the region around the rivers of Sava and Danube, in the beginning of the Early Iron Age (8-7th century BC).

